

Research Paper

The Effect of Improving Business Environment on Economic Growth in Developing Countries

*Hedayat Hosseinzadeh¹

1. Assistant Professor, Department of Economics, Payame Noor University, Tabriz, Iran.

Use your device to scan
and read the article online

Citation Hosseinzadeh, H. (2018). The Effect of Improving Business Environment on Economic Growth in Developing Countries. *Quarterly Journal of the Macro and Strategic Policies*, 6(3), 498-517. <http://dx.doi.org/10.32598/JMSP.6.3.498>

 doi: <http://dx.doi.org/10.32598/JMSP.6.3.498>

Funding: See Page 514

Received: 07 Oct 2017

Accepted: 04 Apr 2018

Available Online: 23 Sep 2018

Key words:

Economic growth,
Growth models,
Business environment,
Generalized method of
moments

ABSTRACT

Business environment is one of the important factors affecting the economic growth and development. This issue depends on some other factors, and affects various contexts. Given the importance of the issue, regulatory authorities of countries and international organizations always evaluate its effects and propose operational guidelines to improve it. Because of the significance of the business environment index, this article investigate the effects of business environment on economic growth of 12 chosen countries of MENA Zone, using Generalized Method of Moments (GMM), from 2005 to 2013. The results indicate that business environment variables have positive and significant effects on economic growth. The only variable, which has negative and significant effect on economic growth, is regulations. This shows that cumbersome regulations cause a decrease in economic growth.

* Corresponding Author:

Hedayat Hosseinzadeh, PhD.

Address: Department of Economics, Payame Noor University, Tabriz, Iran.

Tel: +98 (914) 7690084

E-mail: hedhus@gmail.com

اثر بهبود فضای کسب‌وکار بر رشد اقتصادی در کشورهای در حال توسعه

* هدایت حسین‌زاده^{ID}

۱. استادیار، گروه اقتصاد، دانشگاه پیام نور، تبریز، ایران.

جیکید®

تاریخ دریافت: ۱۵ مهر ۱۳۹۶
تلخ پذیرش: ۱۵ فروردین ۱۳۹۷
تاریخ انتشار: ۱۰ مهر ۱۳۹۶

وضعیت فضای کسب‌وکار از جمله موضوعات تأثیرگذار بر رشد و توسعه اقتصادی کشورهاست. این موضوع از عوامل مهمی تأثیر می‌پذیرد و بر زمینه‌های گوناگونی اثر می‌گذارد. با توجه به اهمیت موضوع، مراجع نظامی کشورها و سازمان‌های بین‌المللی همواره این موضوع را بررسی و پایش کرده‌اند و راهکارهای عملیاتی موردنیاز را به منظور بهبود، به آن‌ها آن را به می‌کنند. با توجه به اهمیت شاخص فضای کسب‌وکار، این تحقیق اثر شاخص فضای کسب‌وکار بر رشد اقتصادی ۱۲ کشور منتخب از کشورهای منطقه منرا با استفاده از روش گشتاور تعمیم‌یافته در بازه زمانی ۲۰۰۵ تا ۲۰۱۳ تحلیل می‌کند. نتایج حاصل از برآوردهای مدل نشان می‌دهد متغیرهای فضای کسب‌وکار تأثیر مثبت و معنی‌داری بر رشد اقتصادی دارند و باعث افزایش رشد اقتصادی کشورها می‌شوند. فقط متغیر قوانین و مقررات تأثیر منفی و معنی‌داری بر رشد اقتصادی دارند و نشان می‌دهند وجود قوانین و مقررات دست‌پاگیر باعث کاهش رشد اقتصادی کشورهای موردنظر می‌شود.

کلیدواژه‌ها:

رشد اقتصادی،
مدل‌های رشد، فضای
کسب‌وکار، گشتاور
تعمیم‌یافته

* نویسنده مسئول:

دکتر هدایت حسین‌زاده

نشانی: تبریز، دانشگاه پیام نور، گروه اقتصاد

تلفن: +۹۸ (۰)۴۱۴ ۰۸۹۰۰۷۶

پست الکترونیکی: hedhus@gmail.com

مقدمه

رشد و توسعه اقتصادی از مهم‌ترین اهداف جوامع بشری است. لازمه دستیابی به این هدف، ایجاد و گسترش فعالیت اقتصادی است و مهم‌ترین پیش‌شرط فعالان اقتصادی برای فعالیت، وجود ثبات، آرامش و به عبارت دیگر امنیت اقتصادی در کشور است؛ به نحوی که سرمایه‌گذاران بتوانند با انجام محاسبات بلندمدت نتیجه تولید، توزیع و سرمایه‌گذاری خود را پیش‌بینی کنند ([بروند، ۲۰۰۸](#)).

برای افزایش رشد و توسعه اقتصادی باید شرایط موردنیاز برای این موضوع تحقق یابد. می‌توان شرایط محیطی موردنیاز برای افزایش تولید و گسترش کسب‌وکار را به فضای کسب‌وکار تعبیر کرد. به عبارت دیگر فضای کسب‌وکار، متغیرهای مؤثر بر کسب‌وکار بنگاه‌های اقتصادی است که خارج از تسلط و قدرت آن بنگاه‌هاست، اما بر نتیجه تلاش آن‌ها بسیار مؤثر است. یک بنگاه برای کسب و حفظ مزیت رقابتی همواره باید نسبت به تغییرات فضای کسب‌وکار هوشیار باشد و آن را رصد کند تا بتواند استراتژی‌های خود را به درستی تغییر دهد و در صورت لزوم برنامه‌ریزی جدیدی انجام دهد ([سالاری، ۲۰۱۱](#)).

منظور از فضای کسب‌وکار، عوامل مکث بر عملکرد واحدهای اقتصادی، مانند کیفیت دستگاه‌های حاکمیت، ثبات قوانین و مقررات، کیفیت زیرساخت‌ها و غیره است که تغییردادن آن‌ها فراتر از اختیارات و قدرت مدیران بنگاه‌های اقتصادی است ([میدری و قودجانی، ۲۰۰۸](#)). آنچه مسلم است اصلاح فضای کسب‌وکار و بهبود شاخص‌های مزبور در عرصه جهانی نتهما گامی مثبت و اساسی برای تقویت جنبه مشارکت بخش خصوصی در عرصه اقتصاد و ارتقای سطح اشتغال و تولید در کشور محسوب می‌شود، بلکه به طور قطع از منظر سرمایه‌گذاران خارجی، از جمله مهم‌ترین نماینده‌ها برای ورود به کشور میزان و شرط لازم برای ارتقا و تسهیل جریان ورود فناوری به کشور است ([بختیاری و شایسته، ۲۰۱۲](#)).

بررسی‌ها نشان می‌دهد ایران به لحاظ شاخص شروع کسب‌وکار در سال ۱۴۰۲، نسبت به سال قبل ۶ پله سقوط کرده است و در سهولت کسب‌وکار رتبه ۱۳۷ را در بین ۱۸۳ کشور کسب کرده که منطبق با واقعیت‌های اقتصادی کشور است ([بانک جهانی، ۲۰۱۴](#)). برای بهبود شاخص فضای کسب‌وکار در سال‌های اخیر، قوانین متعددی وضع شده است که هم در قانون برنامه پنجم توسعه، هم در ماده (۷) قانون اجرای سیاست‌های کلی اصل چهل و چهارم قانون اساسی و هم در قانون بهبود مستمر کسب‌وکار به موضوع تسهیل فرایندهای اداری پرداخته شده است، اما عملکرد اجرای این قوانین چندان رضایت‌بخش نبوده است.

برخی از این قوانین از جمله مانع تبدیل شرکت‌ها به جای اینکه منطبق با نیاز امروز تولید‌کنندگان باشد، خود به مانعی در فرایند ثبت شرکت‌ها تبدیل شده است. ثبت یک شرکت در کشور مراحل مختلفی دارد که بنا به اظهارات فعالان اقتصادی بسیار طولانی و زمانی است، به گونه‌ای که فرایند قانونی و اداری ثبت یک شرکت در کشور ۳ تا ۶ ماه زمان نیاز دارد. نهادهایی که باید فرایندهای اداری و قانونی را تسهیل کنند، وظایف خود را به خوبی انجام نمی‌دهند. به عبارت دیگر قانون بهبود مستمر محیط کسب‌وکار، قانون برنامه پنجم توسعه و قانون اجرای سیاست‌های کلی اصل ۴۴، وظایفی را برای برخی نهادها مقرر داشته است که مجری را ملزم می‌کند

به تسهیل فرایندهای کسب‌وکار بپردازد، حال آنکه در مقام عمل، چندان عملکرد خوبی طبق گزارش نهادهای معترف به ثبت نرسیده است (اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی تهران ۱۳۹۵؛ معاونت بررسی‌های اقتصادی، ۱۳۹۵).

کشورهای موفق در حوزه اقتصاد، در سال‌های اخیر توانسته‌اند با بهبود شاخص‌های کسب‌وکار در جذب سرمایه و سرمایه‌گذار خارجی به اشتغال و رشد اقتصادی کشور خود کمک مؤثری کنند؛ بنابراین با توجه به اهمیت بهبود فضای کسب‌وکار، در این تحقیق به بررسی تأثیر بهبود فضای کسب‌وکار بر رشد اقتصادی در کشورهای منتخب در حال توسعه با تأکید بر ایران، با استفاده از رهیافت گشتاور تعمیم‌یافته پرداخته می‌شود.

۱- ادبیات موضوع

در این بخش شاخص‌های فضای کسب‌وکار و تأثیر آن بر رشد اقتصادی بررسی می‌شود.

۱-۱- شاخص‌های سنجش فضای کسب‌وکار

مؤسسه DB¹ با استناد به ۱۰ شاخص کمی که ۱۰ مرحله از عمر یک کسب‌وکار را از زمان شکل‌گیری تا انحلال آن دربر می‌گیرد، درباره میزان مناسببودن محیط اقتصادی کشور برای انجام فعالیت اقتصادی قضاوت می‌کند. بر این اساس، شاخص فضای کسب‌وکار مجبور محاسبه و به صورت مقایسه‌ای برای همه کشورهای بررسی شده گزارش می‌شود (تاری و علوی منش، ۲۰۰۱). شاخص‌ها عبارتند از:

۱. شروع کسب‌وکار: این شاخص فرایند ثبت شرکت را از نظر تعداد مراحل، مدت‌زمان موردنیاز و هزینه صرفشده برای آغاز فعالیت را در نظر می‌گیرد.

آسان‌سازی شرایط شروع کسب‌وکار، از جمله اولین مراحلی است که برای بهبود فضای کسب‌وکار مورد توجه است، زیرا در صورتی که راه اندازی کسب‌وکار آسان باشد، بنگاه‌های بیشتری تأسیس می‌شوند. همچنین با ساده‌سازی شروع کسب‌وکار و انتقال تعداد بیشتری شرکت به سمت اقتصاد رسمی، پایه مالیاتی دولت گسترش یافته و دولت می‌تواند بار مالیاتی شرکت‌ها را کاهش دهد و اتخاذ این سیاست انگیزه بیشتری برای تولید ایجاد می‌کند.

۲. اخذ مجوزها: شامل تمامی فرایندهای موردنیاز تا تأسیس و راهاندازی یک کارگاه است که مطالعه موردي این شاخص نشان‌دهنده تعداد مراحل، مدت‌زمان و هزینه صرفشده برای دریافت مجوزهای موردنیاز با استنادار معین هر کشور است. توازن میان رعایت ایمنی و سیاست‌های کنترلی اعطای مجوزهای گوناگون با هزینه‌های حاصل از اخذ مجوزها که گاهی اوقات به غیراقتصادی شدن فعالیت منجر می‌شود از مباحثی است که اختلال در آن، همواره یکی از علل انتقال فعالیتها از بخش رسمی اقتصاد به بخش غیررسمی به حساب می‌آید؛ از این رو، توازن و تعادل میان ایمنی ناشی از اعطای مجوزها با هزینه ناشی از اخذ آن، از عوامل

1. Doing Business

پیش روی آسان سازی فضای کسب و کار است.

۳. شاخص استخدام و اخراج نیروی کار: میزان دشواری استخدام، انعطاف‌پذیری ساعت کار، دشواری اخراج، هزینه استخدام و هزینه اخراج را می‌سنجد. بازار کار انعطاف‌ناپذیر از جمله مواعظ پیش‌روی فرصت‌های شغلی محسوب و موجب انتقال نیروی کار از بخش غیررسمی اقتصاد می‌شود. مقررات استغال انعطاف‌پذیر سبب بهبود بهره‌وری می‌شود، اما مقررات انعطاف‌ناپذیر، بنگاهها را به سمت سایر روش‌های حفظ قدرت رقابتی سوق می‌دهد، از جمله اینکه آن‌ها به استخدام کارگران غیررسمی روی می‌آورند و پرداخت‌های غیررسمی انجام می‌دهند و از ارائه مزایای اجتماعی کارگران خودداری می‌کنند. مقررات استغال انعطاف‌پذیر، مزایای آزادسازی تجاری را نیز افزایش می‌دهد.

۴. ثبت مالکیت: فرایند لازم به منظور ثبت دارایی در دفتر اسناد رسمی است. تعداد مراحل، مدت زمان و هزینه های مترقب بر ثبت مالکیت در دفاتر اسناد رسمی سنجیده می شود. اصلاحات مراحل ثبت اداری مرحله ابتدایی ورود به اقتصاد رسمی و گسترش فعالیت های اقتصادی است، زیرا کارایی ثبت اموال باعث تقویت حقوق مالکیت می شود و هزینه مبالغه را کاهش می دهد.

۵. اخذ اعتبار: این شاخص به میزان توانمندی، امکان سنجش گستردگی، دقت اطلاعات اعتباری و میزان پویش اطلاعات مالی افراد حقیقی و حقوقی مربوط است که بخش دولتی یا بخش خصوصی آن را ثبت می‌کند و در اختیار سایر سازمان‌ها یا افراد قرار داده می‌شود تا بر اساس اعتبار تعیین شده به ارزیابی فعلان اقتصادی پردازند. دسترسی آسان به تسهیلات و اعتبارات بانکی از عواملی است که در توسعه و گسترش فعالیت بنگاه‌های اقتصادی اثر مستقیم دارد. اصلاح نظام بانکی با هدف افزایش سطح وام‌های ارائه شده و کاهش تعداد درخواست‌های بدون پاسخ از سیاست‌هایی است که به توسعه سرمایه‌گذاری بنگاه‌ها در بخش خصوصی منجر می‌شود.

۶. حمایت از سرمایه‌گذاران: در این شاخص این نکته بررسی می‌شود که صاحبان سرمایه‌ای تا چه اندازه مورد حمایت نهادهای قانونی و رسمی هستند، بهویژه در معاملاتی که در آن‌ها منافع مدیران با منافع شرکت یا منافع دولت در تعارض است. این بخش شامل معیارهایی مانند شاخص شفافیت مبادلات مالی (۰-۱۰)، شاخص مسئولیت‌پذیری مدیر عامل (۰-۱۰)، شاخص سهولت شکایت از طرف سهامداران (۰-۱۰) و شاخص توان حمایت از سرمایه‌گذار (۰-۱۰) است.

حمایت از سهامداران شرکت در مقابل فعالیتهای شخصی مدیران به منظور جلوگیری از سوءاستفاده از دارایی‌های شرکت برای انتفاع شخصی، از مهم‌ترین سیاست‌های حکمرانی شرکتی است. از آنجایی که سهامداران معمولاً از اطلاعات ریز معاملات مدیران شرکت آگاهی ندارند و معاملات ممکن است با بنگاه‌هایی انجام شود که مدیران شرکت در سود و زیان آن بنگاه ذی نفع هستند، نبود حمایت کافی از سرمایه‌گذاران سبب جلوگیری از سرمایه‌گذاری بیشتر در سهام عادی و ارزش ویژه می‌شود.

۷. پرداخت مالیات: این شاخص مأخذ تعلق مالیات، دفعات پرداخت، زمان تعیین و پرداخت و کل مالیات

قابل پرداخت را بر حسب درصد از سود حاصل از فعالیت‌های اقتصادی ارزیابی می‌کند. مدیریت ناکارای مالیاتی، از جمله اصلی ترین موانع پیش‌روی فضای کسب‌وکار است، زیرا مالیات‌های گستردگی و بالاتر از سود ناخالص بنگاه‌های اقتصادی، شرایطی بحرانی در اقتصاد ایجاد می‌کنند و سبب خروج بنگاه‌ها از فعالیت اقتصادی یا فرار مالیاتی می‌شود.

۸. تجارت خارجی: تعداد مراحل، تعداد امضا، تعداد استناد و تعداد روز برای صادرات، میزان تعرفه‌ها و عوارض و همچنین تعداد مراحل، تعداد امضا، تعداد استناد و تعداد روز برای واردات و میزان تعرفه‌ها و عوارض را می‌سنجد. در کشورهایی که امور گمرکی و حمل و نقل تجاری کارا وجود دارد، به استناد و امضاهای کمتری نیاز است و زمان کمتری برای انجام مراحل اداری و تشریفات گمرکی مربوط به رویه‌های صادرات و واردات اختصاص می‌یابد و درنتیجه فعالیت صادرکنندگان آسان‌تر است. بررسی‌ها نشان می‌دهد هر روز تأخیر اضافی در حمل و نقل معادل ۵/۰ درصد ارزش کالا برای کالاهای صادرشده با کشتی یا راه‌آهن هزینه دارد.

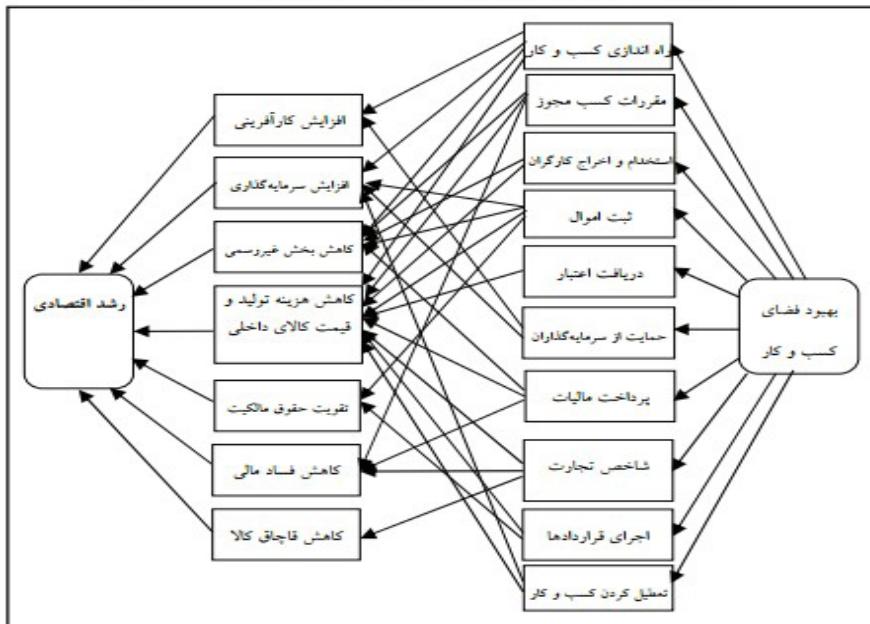
مواجهه شدن بازار گانان با تأخیرهای طولانی در انجام تشریفات گمرکی و تقاضای متعدد رشوه موجب می‌شود آنان از عبور از مرزهای گمرکی مجاز اجتناب و کالاهای را از طریق قاچاق وارد کنند. ورود کالا از طریق قاچاق موجب می‌شود نظارتی بر کیفیت کالای واردشده انجام نشود و درآمدهای پیش‌بینی شده از راه مالیات بر واردات نیز حاصل نشود.

۹. الزام آور بودن قراردادها: زمان و هزینه لازم برای اعلام ورشکستگی و چگونگی توزیع دارایی‌های شرکت ورشکسته میان طلبکاران را دربر می‌گیرد. تأخیر در برگزاری دادگاه‌ها، اجرانگردن حکم پس از اعلام رأی، طولانی‌بودن مراحل دادرسی و تجدید نظر و صلاحیت‌نشاشتن مقامات و ضابطان قضایی از جدی ترین مواردی است که ضمانت اجرایی قراردادها را با مشکل روبه‌رو می‌کند و مشکلی اساسی برای فعالیت کسب‌وکار بنگاه‌های اقتصادی به وجود می‌آورد.

۱۰. انحلال یک فعالیت: تعداد مراحله، زمان لازم برای دادرسی و هزینه پرداخت شده برای پایان‌دادن به فعالیتی اقتصادی در این شاخص بررسی و ارزیابی می‌شود. قوانین و رویه‌های پیچیده مربوط به ورشکستگی، از موانع عمدۀ فضای کسب‌وکار است که برخی موارد، پرداخت مطالبات مربوطه را تا سال‌ها به تعویق می‌اندازد. وجود تنگناها در شرایط ورشکستگی درصد مطالبات قابل وصول را کاهش می‌دهد. در کشورهایی که از قوانین پیچیده ورشکستگی استفاده می‌کنند، عامل بازدارنده قوی پیش‌روی سرمایه‌گذاران وجود دارد که دسترسی به اعتبارات را کاهش می‌دهد، درنتیجه درصد وام‌های پرداخت‌نشده و ریسک مالی افزایش می‌یابد، زیرا اعتبارات قادر به وصول وام‌های منقضی شده نیستند. (اتفاق تعاون و بازار گانی، ۱۳۸۱، شهنازی و شبانی، ۱۳۸۸).

۱-۲- فضای کسب‌وکار و رشد اقتصادی

می‌توان گفت بخش درخور توجهی از مقتضیات رشد اقتصادی هر کشور در گرو فضای کسب‌وکار مناسب در آن کشور است. تأثیر فضای کسب‌وکار بر سرمایه‌گذاری را می‌توان از حوزه‌های استراتژیک توسعه صنعتی ایران تلقی کرد که عمده‌تا ناشی از عواملی چون بهره‌وری و اشتغال نیروی کار، سرمایه‌گذاری، آزادی‌های اقتصادی

تصویر ۱. مسیرهای اثرگذاری فضای کسبوکار بر رشد اقتصادی

تولیدکنندگان و ظرفیت‌های تولیدی است. از طرف دیگر، توسعه اقتصادی بر پایه رقابت‌پذیری کشورها استوار است و سلامت محیط کسبوکار از عوامل مؤثر بر رقابت‌پذیری کشورها در اقتصاد جهانی است.

بهبود شرایط و شاخص‌های فضای کسبوکار از جمله توسعه نظام بانکی و کاهش زمان لازم برای اخذ مجوز، زمینه رشد و پویایی در هر کشوری را فراهم می‌آورد، به گونه‌ای که افزایش اعتبارات و دارایی‌های بانکی به عنوان پشتوانه و تأمین‌کننده اصلی مالی در اکثر کشورها مطرح است و باعث بهبود فضای کسبوکار و تولید کشور می‌شود (**حسینی و فهیمی‌فر، ۲۰۱۲**)؛ بنابراین، شاخص فضای کسبوکار، مهم‌ترین شاخص اقتصادی در رشد و شکل‌گیری بخش خصوصی و افزایش رشد اقتصادی جامعه است.

در ادبیات مربوط به رشد و توسعه اقتصادی، همواره این پرسش مطرح بوده است که چرا برخی از کشورها فقیرتر از کشورهای دیگر هستند. برای باسخ به این سؤال نظریه‌های متعددی مطرح شده که می‌توان آن‌ها را به ۲ دسته نظریه کلاسیک و نظریه‌های جدید رشد اقتصادی تقسیم کرد. در این نظریه‌ها، موضوع رشد اقتصادی به ۳ زیرمسئله مختلف علل، اشکال و پیامدهای آن تقسیم شده است. در تحلیل علل رشد اقتصادی نیز دو دسته عوامل در نظر گرفته می‌شود:

۱. علل مستقیم (یا آشکار) مانند اباحت سرمایه فیزیکی و انسانی، تغییر فنی درونزا و غیره؛

۲. علل غایی (یا اصلی) مانند شناس، عوامل جغرافیایی، سرمایه اجتماعی و فرهنگ و نهادها بهویژه نهادهای اقتصادی، از جمله حقوق مالکیت و نهاد بازار و غیره (رنانی، دلالی اصفهانی و حسینی صمدی، ۲۰۰۹).

از آنجایی که الگوی سولو نقطه آغاز تمامی تحلیل‌های رشد است، درک این الگو برای درک نظریه‌های رشد، ضروری است. نتیجه‌گیری اصلی الگوی سولو این است که انباشت سرمایه فیزیکی نمی‌تواند رشد فوق العاده در تولید سرانه یا تفاوت‌های جغرافیایی تولید سرانه را توضیح دهد.

در ارتباط با بحث رشد اقتصادی در ایران، نگاهی به نتایج مطالعات انجام‌شده درباره رشد اقتصادی ایران نشان می‌دهد درباره برخی علل مستقیم یا آشکار فرایند رشد اقتصادی (تأثیر پس انداز، سرمایه انسانی، سرمایه‌گذاری بخش خصوصی، مالیات‌ها، مخارج دولت، کسری بودجه و به طور کلی سیاست مالی، سیاست پولی، تورم، توزیع درآمد و آموزش) اتفاق نظری بین پژوهشگران و یافته‌های تجربی آن‌ها وجود ندارد.

۱-۳-۱ پیشینه مطالعات

در این بخش به مطالعات صورت گرفته در خارج و داخل کشور اشاره می‌شود.

۱-۳-۱ مطالعات خارجی

کیسونکو، بروننی و ودر^۲ (۱۹۹۹) در مقاله‌ای با عنوان «موانع نهادی در تعریف داده‌های کسب‌وکار و متداول‌وزیری گزارش جهانی بخش خصوصی» به بررسی مشکلات سرمایه‌گذاران در شرایط بی‌اطمینانی پرداختند. ایشان برای بررسی این موضوع ۳ هزار و ۶۰۰ پرسشنامه در ۶۹ کشور بین کارآفرینان پخش کردند. در این پرسشنامه‌ها از درک سرمایه‌گذاران از قابلیت پیش‌بینی قوانین و سیاست‌ها، اعتیار سیستم قضایی، فساد در بوروکراسی یا امنیت حقوق مالکیت، موانع اصلی کسب‌وکار و کیفیت خدمات توزیع شده از جانب دولت سؤال شده است.

آنوس کاسرو و ورودادکیس^۳ (۲۰۰۴) در مقاله‌ای با عنوان «رشد سرمایه‌گذاری خصوصی و هزینه کسب‌وکار در تونس: یک چشم انداز تطبیقی» به بررسی سرمایه‌گذاری بخش خصوصی در تونس و سایر کشورهای با رشد سریع پرداخته است. آن‌ها به این نتیجه رسیدند که رشد تونس، بیشتر ناشی از سرمایه‌گذاری دولتی بوده تا خصوصی و با وجود انگیزه‌های فراوان برای سرمایه‌گذاری هنوز سهم بخش خصوصی کم است. ایشان شواهد تجربی درباره زیان شتاب سرمایه‌گذاری خصوصی در اواسط ۱۹۹۰ را مطرح کردند و به بررسی دلایل این موضوع در چارچوب محدودیت بازبودن تجاری و درنتیجه کاهش رقابت در خدمات کلیدی، افزایش بی‌اطمینانی در کسب‌وکار در نتیجه ریسک‌های تجاری، ضعف حکمرانان اقتصادی و چارچوب قانونی غیرشفاف و غیرقابل پیش‌بینی پرداخته‌اند. تحلیل‌های این نویسنده‌گان نشان می‌دهد کیفیت چارچوب مقررات برای انجام کسب‌وکار بر شرایط سرمایه‌گذاری خصوصی بسیار اثرگذار بوده است.

2. Kisunko, Brunetti & Weder

3. Anos Casero & Varoudakis

دیانکوف، مکلیش و رامالھو^۴ (۲۰۰۶) در پژوهشی با عنوان «مقررات و رشد» در پی پاسخ به این پرسش مهم اقتصاد که چرا برخی کشورها رشد سریع تری نسبت به سایر کشورها دارند و توجه به این مطلب که حل این معما استاندارد زندگی نسبت در خور توجهی از جمعیت دنیا را بهبود می بخشند، تأثیر فعالیت حاکم بر قوانین تجاری در ۱۳۵ کشور را بر رشد اقتصادی بررسی کردند. آنها به این نتیجه رسیدند که کشورهایی با مقررات بهتر رشد سریع تری از کشورهایی با مقررات دست و پا گیر دارند. همچنین نتیجه گرفتند بهبود مقررات تجاری از بدترین حالت موجود به بهترین حالت موجود باعث افزایش ۲/۳ رشد سالانه می شود.

کالپر و لاو^۵ (۲۰۱۲) در مقاله خود ثبت شرکت‌های راهار ۹۲ کشور جهان مطالعه کردند و به بررسی چگونگی سهولت ثبت کسب‌وکار جدید پرداخته و اثرگذاری اصلاحات ثبت شرکت‌های را بر روی ثبت شرکت‌های جدید مطالعه کردند. نتایج نشان می دهد اصلاحات کوچک (در کل کمتر از ۴۰ درصد) اثر در خور توجهی بر کاهش هزینه‌ها، برای ایجاد شرکت‌های جدید ندارد. همچنین کارآفرینی برای پویایی اقتصاد مدرن ضروری و با رشد اقتصادی مرتبط است.

یالتا و یالتا^۶ (۲۰۱۲) به بررسی آزادسازی مالی و فرار سرمایه پرداخته‌اند. آنها برای آزمون شدت فرار سرمایه از روش علیت پنلی استفاده کردند. به تعبیر آن‌ها فرار سرمایه، همان دارایی‌های خارجی انباشته شده ثبت‌نشده بخش خصوصی است. داده‌های آن‌ها برای ۲۱ بازار نوظهور اقتصادی در دوره ۱۹۸۰-۲۰۰۴ نشان می دهد هیچ رابطه علی معنی داری بین آزادسازی مالی و فرار سرمایه وجود ندارد، در حالی که مقادیر وقفه‌دار فرار سرمایه منجر به افزایش مقادیر جاری آن می شود که حاکی از وزیرگی خودتقویت‌کنندگی فرار سرمایه است.

برادا، کاتن و وکسیک^۷ (۲۰۰۸) فرار سرمایه را در عین وجود بدھی‌های داخلی بررسی کردند. در این مقاله فرار سرمایه برای ۱۰ کشور مرکزی و شرقی اروپایی در دوره ۱۹۹۶-۲۰۰۹ تخمین زده شده است. نتایج حاکی از آن است که گسترش اعتبارات داخلی، یکی از منابع مهم تأمین مالی فرار سرمایه است. همچنین آزادسازی مالی از طریق افزایش اعتبارات مالی و کاهش هزینه انتقال، منجر به افزایش فرار سرمایه شده است.

کینگ، پلوسر و ربلو^۸ (۲۰۱۴) به طراحی یک مدل کسب‌وکار پایدار پرداخته‌اند. آنها در این مقاله بر این مورد تمرکز کردند که چگونه فضای بیرونی و اثرات آن را بر روی کسب‌وکار مدل سازی کنند. آنها این فضای بیرونی و اثرات آن را اثرات خارجی^۹ نامیدند. مطالعات آنها نشان می دهد سه مسئله کلیدی در مدل سازی کسب‌وکار پایدار وجود دارد که شامل طبقه‌بندی آثار خارجی، شناسایی مجموعه‌ای از مدل‌ها و شناسایی رابطه متقابل بین آن‌هاست.

-
4. Djankov, McLiesh, & Ramalho
 5. Klapper & Love
 6. Yalta & Yalta
 7. Brada, Kutan, & Vukšić
 8. King, Plosser, Rebelo
 9. Externalities

گوتودوسکا (۲۰۱۷) با استفاده از آمار توصیفی و رگرسیون چندمتغیره برای ۲۸ کشور اروپایی بین سال‌های ۲۰۰۰ تا ۲۰۱۶ به بررسی رشد اقتصادی و بین سال‌های ۲۰۱۰ تا ۲۰۱۷ به بررسی فضای کسبوکار پرداخته است. نتایج حاکی از آن است که تغییرات صعودی در فضای کسبوکار در اتحادیه اروپا رخ داده است. همچنین نتایج نشان می‌دهند بین رشد اقتصادی و بهبود فضای کسبوکار رابطه‌ای معنادار وجود دارد.

۱-۳-۲- مطالعات داخلی

طیبی و عباسلو (۲۰۰۹) به بررسی اعتبارات بانکی و سایر تعیین‌کننده‌های اقتصادی فضای کسبوکار پرداختند و به دنبال اثر تسهیلات بانکی به همراه سایر تعیین‌کننده‌های کلان بر بخش‌های مختلف اقتصادی در دوره ۱۳۵۰-۱۳۸۰ بودند که نتایج، زمینه‌های لازم برای تحلیل اثرات مختلف رشد تسهیلات بانکی بر توسعه فضای کسبوکار بخش‌های مختلف را فراهم می‌کند.

صالح‌آبادی (۲۰۰۹) به بررسی فرصت‌ها و قابلیت‌های بازار سرمایه و اثر آن بر فضای کسبوکار سایر بازارها پرداخته است. وی بیان می‌کند که یکی از راهکارهای بازار سرمایه، برای کمک به گسترش فضای کسبوکار، فراموش کردن امکانات و تسهیلات لازم برای انتشار اوراق بهادر مختلف برای تأمین مالی طرح هاست. توسعه ابزارهای سرمایه‌گذاری، ایجاد نهادهای لازم برای تسهیل فعالیت‌ها و عملیات بازار و نیز ایجاد بازارهای فعلی و پیشرفتی برای انتشار و معاملات اوراق بهادر مختلف از دیگر راهکارهای اساسی بازار سرمایه برای کمک به بهبود فضای کسبوکار در اقتصاد ایران است. در بین شاخص‌های ارزیابی فضای کسبوکار، شاخص زمان و تسهیلات آغاز یک کسبوکار، همچنین شاخص حمایت از سرمایه‌گذار، ارتباط تنگاتنگی با نهاد ناظر بازار سرمایه دارد.

رحمانی (۲۰۱۰) به ضرورت اصلاح و بهبود فضای کسبوکار پرداخته است. وی ابتدا اهمیت نظام مالی و توسعه مالی را شرح داده، سپس بازار سرمایه را توصیف کرده است. در این مقاله مهم‌ترین عوامل مؤثر بر بازار سرمایه بررسی شده است که این عوامل عبارتند از: محیط قانونی، محیط اقتصادی، محیط فرهنگی و اجتماعی، فناوری اطلاعات و ارتباطات، و فناوری پرداخت و تسویه.

شهرنمازی و شبانی (۲۰۱۱) در مقاله خود به بررسی اثر شاخص‌های فضای کسبوکار بر رشد اقتصادی ۶۸ کشور منتخب دوره ۲۰۰۶-۲۰۰۳ پرداختند. نتایج تحقیق آن‌ها نشان‌دهنده ضعف در ۷ زیربخش انحلال شرکت، ثبت اموال، پرداخت مالیات، تجارت فرامرزی، اجرای قراردادها، اخراج و استخدام نیروی کار و شروع کسبوکار است و اثر منفی و منطبق با مبانی نظری تئوریک بر رشد اقتصادی در نمونه موردآزمون دارد. همچنین، ضربی ۳ شاخص اخذ مجوز، حمایت از سهامداران خرد و اخذ اعتبار در محدوده زمانی و مکانی موردمطالعه برخلاف مبانی تئوریک است.

حسینی و فهیمی‌فر (۲۰۱۲) در مقاله‌ای با عنوان نقش توسعه نظام مالی و بهبود فضای کسبوکار بر رشد اقتصادی، با استفاده از روش داده‌های تابلویی در دوره زمانی ۲۰۰۶-۲۰۰۹ به این نتایج دست یافته‌اند که

بهبود شرایط مالی و فضای کسبوکار بر رشد اقتصادی مؤثر است، به گونه‌ای که با افزایش ۱ درصد در حجم دارایی‌های بانکی و اعتبارات بانکی، به ترتیب $۰/۳۹$ و $۰/۱۱$ درصد به رشد اقتصادی کشورها افزوده می‌شود.

ولی‌بیگی و پناهی (۲۰۱۰) در مطالعه‌ای به بررسی جایگاه ایران در اقتصاد جهانی در مقایسه با کشورهای منتخب (از منظر شاخص‌های توسعه انسانی، آزادی و اقتصادی فضای کسبوکار) پرداخته‌اند. با توجه به رتبه ایران و وضعیت شاخص‌ها، ایران در زمرة کشورهایی با فضای کسبوکار خنثی و بازدارنده ارزیابی می‌شود و شاید کفه ترازو به سمت بازدارنده بیشتر باشد. یافته‌های این مطالعه نشان می‌دهند؛ مهم‌ترین عوامل مؤثر بر فضای کسبوکار کشور که باید به آن توجه جدی کرد عبارتند از: محیط سیاسی، محیط اقتصاد کلان، فرصت‌های بازار، تسهیل فرایند جذب سرمایه خارجی، کاهش رویه‌های صادرات و واردات کشور و کنترل ارزی، وضعیت بهبود سیستم مالیاتی، تأمین مالی صادرات و واردات، بازار کار و زیرساخت‌ها. به نظر می‌رسد با اصلاح ساختار اقتصادی کشور بر اساس فاکتورهای پیش‌گفته می‌توان فضای کسبوکار کشور را به سمت ایجاد فضای پیش‌برنده سوق داد.

حاجی حیدری و سید جوادین (۲۰۱۲) به بررسی توسعه و تغییر مدل کسبوکار با به کارگیری رویکرد پویای سیستم‌ها پرداخته‌اند. در این بررسی امکان مدل‌سازی کسبوکار به شیوه‌های پویا و منعطف طراحی شده است. در همین راستا با استفاده از رویکرد پویایی سیستم‌ها، مدل طراحی شده و ساختار آن با نظرسنجی از خبرگان تایید شده است. نتایج نشان می‌دهد با وجود ایجاد ارزش ناشی از کاهش هزینه‌ها یا بهبود کیفیت، نحوه توزیع ارزش ایجاد شده در زنجیره به عوامل متعددی چون عکس العمل ارکان تأثیرگذار بر سیستم و رفتار پویای کل ارکان بستگی دارد.

منطقی و ثاقبی سعیدی (۲۰۱۳) به مدل‌سازی فضای کسبوکار پرداخته‌اند. آن‌ها بر اساس رویکردهای مختلفی که در مدل‌سازی مدل کسبوکار وجود دارد، تعاریف و مؤلفه‌های مدل کسبوکار را ارائه کرده‌اند. در این مطالعه سعی شده است تا با مروری بر مطالعات صورت‌گرفته، مهم‌ترین روش‌ها و معیارهای ارزیابی مدل کسبوکار مشخص شود. به گفته آن‌ها مدل‌های کسبوکار، نمایشی از کسبوکار در یک زمان خاص هستند. تحولات سریع در محیط اقتصادی، فرهنگی، سیاسی و فناوری، منجر به پیچیده‌تر شدن محیط فعالیت سازمان‌ها و باعث شده که سازمان‌ها دیگر از ثبات برخوردار نباشند و کسبوکارها به صورتی پویا تکامل یابند.

حکمتی فرید، محمدزاده و خزائلی (۲۰۱۶) با استفاده از داده‌های تابلویی سال‌های ۲۰۰۴ تا ۲۰۱۳ به بررسی تأثیر شاخص‌های فضای کسبوکار و مالکیت فکری بر رشد اقتصادی کشورهای با درآمد متوسط به بالا پرداخته‌اند. بررسی نتایج نشان می‌دهد شاخص‌های فضای کسبوکار (شامل شاخص‌های اخذ مجوز، شروع به کار و اخذ تسهیلات) تأثیرگذاری مثبت و معنی‌داری بر رشد اقتصادی دارند. همچنین نتایج مطالعه حاکی از آن است که شاخص حقوق مالکیت فکری، شاخص‌های حکمرانی خوب (شامل کیفیت قوانین و ثبات سیاسی)، سرمایه ثابت و سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی نیز تأثیر مثبت و معنی‌داری بر تولید سرانه کشورهای با درآمد متوسط به بالا داشته‌اند.

علیزاده (۲۰۱۶) در مقاله‌ای با عنوان «توسعه و بهبود فضای کسب‌وکار پیش‌نیاز جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در دستیابی به رشد اقتصادی» با استفاده از روش توصیفی تحلیلی به بررسی رابطه بین بهبود فضای کسب‌وکار و سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی با هدف دستیابی به رشد اقتصادی پرداخته است. نتایج تحقیق نشان می‌دهد رابطه مستقیم و دوسویه بین توسعه فضای کسب‌وکار و جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی برای دستیابی به رشد اقتصادی در ایران وجود دارد؛ بدین صورت که سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی، انتقال فناوری جدید، مدیریت و دانش روز و از همه مهم‌تر توسعه فضای کسب‌وکار را به دنبال خواهد داشت. از طرفی جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در ایران نیازمند تحقق پیش‌نیازها و الزاماتی است که بهبود و توسعه زیرساخت‌های فضای کسب‌وکار از مهم‌ترین این الزامات است.

۲- روش‌شناسی پژوهش

در این مطالعه برای بررسی تأثیر متغیرهای فضای کسب‌وکار بر رشد اقتصادی از روش گشتاور تعمیم‌یافته استفاده شده است. در معادلاتی که در تخمین آن‌ها اثرات غیرقابل مشاهده خاص هر کشور وجود وقفه متغیر وابسته در متغیرهای توضیحی مشکل اساسی است، از تخمین زن گشتاور تعمیم‌یافته^{۱۱} که مبتنی بر مدل‌های پویای پانلی و برآوردگری ابزاری است، استفاده شده است (بارو و لی، ۱۹۹۶).

روابط پویا با حضور متغیرهای وابسته وقفه‌دار در میان متغیرهای توضیحی مدل‌سازی می‌شود:

$$y_{it} = \delta y_{it-1} + X'_{it} \beta + u_{it}$$

$$i=1, \dots, N$$

$$t=1, \dots, T$$

که در آن و اسکالار هستند. با فرض اینکه U از مدل جزء اخلال یک‌طرفه تبعیت می‌کند، به عبارتی تنها یک عامل موجب تفاوت مقطع‌های اثراً ثابت است، داریم:

$$U_{it} = \mu_i + V_{it}$$

که در μ_i و V_{it} آن در بین مقاطع و در هر مقطع مستقل از یکدیگرند. در این نوع مدل‌ها به دلیل حضور متغیر وابسته وقفه‌دار در میان متغیرهای توضیحی و نیز اثرات مقطعی نامتجانس بین مقاطع، مسئله خودهمبستگی آشکار می‌شود. از آنجایی که U تابعی از μ_i است، آشکار است $y_{i,t-1}$ که نیز تابعی از μ_i است، بنابراین متغیر $y_{i,t-1}$ به عنوان متغیری توضیحی در سمت راست معادله با جزء خطای همبسته U است و این خود سبب تورش دارشدن و ناسازگاری بودن تخمین زننده حداقل مربعات معمولی^{۱۲} می‌شود. حتی اگر V به صورت سریالی همبسته نباشد، تخمین زننده حداقل مربعات تعمیم‌یافته^{۱۳} نیز با فرض اثرات تصادفی برای مدل داده‌های تلفیقی پویا تورش دار خواهد بود.

11.Generalized Method of Moments (GMM)

12.Ordinary Least Squares (OLS)

13.Generalized Least Squares (GLS)

آرلانو و باند در سال ۱۹۹۱ فرایندی از روش گشتاورهای تعمیم یافته پیشنهاد دادند که کارتر از تخمین‌زننده‌های قبلی است (ابریشمی، مهرآرا و تمدن نژاد، ۲۰۰۹).

استفاده از این روش برای تخمین مدل، مزیت‌های فراوانی دارد؛ برای مثال، لوین، لوین، بک^{۱۴} (۲۰۰۰)، استفاده از این تخمین‌زن را برای برطرف کردن واریانس داده‌های سری زمانی بسیار مناسب می‌دانند. تخمین‌زن گشتاورهای تعمیم یافته با محاسبه تأثیرات ویژه فردی مشاهده‌نشده در مدل که به صورت وارد کردن متغیر وابسته با وقفه به عنوان یک متغیر توضیحی در مدل انجام می‌شود کنترل بهتری بر درون‌زایی کل متغیرهای توضیحی مدل دارد (باوری و همکاران، ۲۰۱۰).

پس از برآورد ضرایب، لازم است از آزمون سارگان برای بررسی معتبربودن متغیرهای ابزاری تعریف شده در مدل استفاده شود. در این آزمون اگر فرضیه صفر رد نشود، در آن صورت متغیرهای ابزاری تعریف شده در مدل معتبر است و مدل نیاز به تعریف متغیرهای ابزاری بیشتری ندارد، اما در صورت رد فرضیه صفر، متغیرهای ابزاری تعریف شده، ناکافی و نامناسب و لازم است متغیرهای ابزاری مناسب‌تری برای مدل تعریف شود (باتاجی^{۱۵}، ۲۰۰۵؛ به نقل از اصغرپور، سلمانی، فشاری و دهقانی، ۲۰۱۱). به بیان دیگر فرضیه صفر همبستبودن پسماندها با متغیرهای ابزاری را رد می‌کند که در این حالت هیچ‌گونه ارتباطی میان اجزای خطای و ابزارهای به کاررفته وجود ندارد.

منظور از معتبربودن متغیرهای ابزاری این است که متغیرهای ابزاری تعریف شده در مدل باید همبستگی بالایی با متغیر وقفه‌دار مرتبه اول متغیر وابسته داشته باشند؛ ولی با جملات اختلال، همبستگی نداشته نباشند. افزون بر این، باید مرتبه خودرگرسیونی جملات اختلال نیز آزموده شود، زیرا روش تفاضل‌گیری مرتبه اول برای حذف اثرات ثابت در صورتی مناسب است که مرتبه خودرگرسیونی جملات اختلال از مرتبه دو نباشد. به عبارتی آماره AR(۲) یا M_2 وجود همبستگی سریالی مرتبه دوم در جملات خطای تفاضلی مرتبه اول را آزمون می‌کند. عدم رد فرضیه صفر در آزمون، شواهدی را دال بر فرض عدم همبستگی سریالی فراهم می‌کند. اگر همبستگی سریالی مرتبه دوم در جملات خطای تفاضلی مرتبه اول وجود نداشته باشد، تخمین‌زننده گشتاورهای تعمیم یافته سازگار است.

۱-۲- معرفی مدل تحقیق

بر اساس مبانی نظری و مطالعات تجربی انجام شده، مدل داده‌های تابلویی پویا برای بررسی اثرگذاری متغیرهای فضای کسب‌وکار بر رشد اقتصادی در کشورهای منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا (منا)^{۱۶} استفاده می‌شود.

14. Levin, Loayza & Beck

15. Baltagi

۱۶. اردن، الجزایر، ایران، بحرین، ترکیه، تونس، مصر، عربستان، کویت، عمان، لبنان، مالت و مراکش. به دلیل وجود داده برای این کشورها، بررسی‌ها بر روی این کشورها صورت گرفته است.

$$GDP_{it} = \alpha + \beta_1 GDP_{it-1} + \beta_2 PEC_{it} + \beta_3 PRP_{it} + \beta_4 SIPI_{it} + \beta_5 CRP_{it} + \beta_6 CSB_{it} + \beta_7 ES_{it} + \beta_8 PSB_{it} + \beta_9 TAB_{it} + \epsilon$$

که در معادله فوق، GDP: رشد اقتصادی؛ a: عرض از مبدأ، PEC: بستن قرارداد، PRP: ثبت دارایی، SIPI: هزینه شروع کسبوکار، CES: اجرای قدرت حفظ و حمایت سرمایه‌گذار، CRP: تجارت خارجی و جزء اخال است. همان‌طور که ملاحظه می‌شود قرارداد، TAB: مراحل شروع به کار و PSB: معادله مزبور در فرم معادلات پویا تصریح شده است؛ بنابراین در فرایند برآورد ضرایب باید این مهم در نظر گرفته شود. وجود وقفه متغیر وابسته در مدل درنظر گرفته شده، باعث می‌شود رشد اقتصادی کشورها در بلندمدت مدنظر قرار گیرد. داده‌ها از سایت بانک جهانی^{۱۷} و سایت فضای کسبوکار^{۱۸} استخراج شده است.

مؤسسه DB با استناد به ۱۰ شاخص کمی که ۱۰ مرحله از عمر یک کسبوکار از زمان شکل‌گیری تا انحلال آن دربر می‌گیرد، درباره میزان مناسببودن محیط اقتصادی کشور برای انجام فعالیت اقتصادی قضاوت می‌کند. بر این اساس شاخص فضای کسبوکار موارد زیر است که به اختصار توضیح داده می‌شود.

شروع کسبوکار: فرایند ثبت شرکت را از نظر تعداد مراحل، مدت زمان موردنیاز و هزینه صرف شده برای آغاز فعالیت در نظر می‌گیرد. آسان‌سازی شرایط شروع کسبوکار از جمله اولین مراحلی است که برای بهبود فضای کسبوکار مورد توجه است، زیرا در صورتی که راهاندازی کسبوکار آسان باشد، بنگاه‌های بیشتری تأسیس می‌شوند.

قدرت حفظ و حمایت از سرمایه‌گذاران: در این شاخص بررسی می‌شود که صاحبان سرمایه تا چه اندازه مورد حمایت نهادهای قانونی و رسمی هستند، بهویژه در معاملاتی که در آن‌ها منافع مدیران با منافع شرکت یا منافع دولت در تعارض است.

۲-۲- ثبت دارایی شرکت: تعداد مراحل، مدت زمان و هزینه

تجارت خارجی: تعداد مراحل، تعداد اسناد و تعداد روز برای صادرات، میزان تعرفه‌ها و عوارض و همچنین تعداد مراحل، تعداد اسناد، تعداد روز برای واردات و میزان تعرفه‌ها و عوارض را می‌سنجد.

الرام آوربودن قراردادها: زمان و هزینه لازم برای اعلام ورشکستگی و چگونگی توزیع دارایی‌های شرکت ورشکسته میان طلبکاران را بررسی می‌کند.

ثبت مالکیت: فرایند لازم برای ثبت دارایی در دفتر اسناد رسمی است. تعداد مراحل، مدت زمان و هزینه‌های مترتب بر ثبت مالکیت در دفاتر اسناد رسمی سنجیده می‌شود.

17. WDI

18. World Bank Doing Business, the International Bank for Reconstruction and Development, www.doingbusiness.org/economyrankings

19. Doing Business

جدول ۱. نتایج برآورد مدل به روش گشتاور تعمیم‌یافته متغیر وابسته رشد اقتصادی

نام متغیرها	ضریب	آماره Z ^{۱۰}	ارزش احتمال
C	-۲/۶۸	-۱/۵۳	۰/۱۲
PEC	-۰/۱۶	-۲/۴۶	۰/۰۱۴
PRP	-۰/۱۳	-۲/۱۱	۰/۰۳۵
CES	-۰/۱۲	-۱/۵۴	۰/۱۲
CSB	-۰/۰۴۷	-۱/۹۶	۰/۰۵
ESSI	۰/۰۴۸	۴/۷۷	۰/۰۰۰
CLRI	-۰/۱۵	-۳/۲۰	۰/۰۰۱
TAB	۰/۱۰	۴/۰۵	۰/۰۰۰
GDP(-۱)	۰/۶۹	۱/۶۳	۰/۱۰
آماره wald	۸۵۹/۲۷	۰/۰۰۰	
آماره سارکان	۳/۹۴	۰/۶۸	
آماره AR2	-۰/۶۳	۰/۵۲	

منبع: یافته‌های تحقیق

۳- یافته‌های پژوهش

در این مطالعه به بررسی تأثیر مؤلفه‌های فضای کسب‌وکار بر رشد اقتصادی کشورهای منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا (منا) با استفاده از رهیافت گشتاور تعمیم‌یافته در دوره ۱۳۰۵-۲۰۰۵ پرداخته شده است که در

جدول شماره ۱ نتایج به دست آمده از مدل فوق گزارش می‌شود.

بر اساس نتایج به دست آمده، می‌توان بیان کرد وقفه متغیر وابسته تأثیر مثبت و معنی‌دار دارد و بیانگر این است که مدل رشد مورداستفاده و بحث همگرایی اقتصادی برای کشورهای منطقه مناعتبار دارد و تأیید کننده مدل استفاده شده در مطالعه است.^{۱۰}

بر اساس جدول شماره ۱، نتایج آزمون سارگان بر دنشدن فرضیه صفر و معتبربودن متغیرهای ابزاری تعریف شده دلالت دارد؛ بنابراین، مدل نیازی به متغیرهای ابزاری دیگر ندارد. به طوری که بین متغیرهای ابزاری تعریف شده و اثرات ثابت یا انفرادی کشورها هیچ‌گونه همبستگی وجود ندارد. به عبارت دیگر آماره آزمون سارگان در مدل‌ها، استفاده از متغیرهای ابزاری برای کنترل همبستگی بین متغیرهای توضیحی و جملات

۱۰. سطح معنی‌داری در این مطالعه به صورت ۵ درصد، ۱ درصد و ۱۰ درصد در نظر گرفته شده است.

اختلال را تأیید می‌کند. در ادامه به منظور آزمون فرضیه خودهمبستگی جملات اختلال، از آماره آزمون آرلانو و باند استفاده شده است. ملاحظه می‌شود که فرضیه صفر مبنی بر نبود خودهمبستگی در جملات اخلاق تفاضل گیری شده، رد نشده و بنابراین روش آرلانو و باند روشی مناسب برای برآورد پارامترهای مدل و حذف اثرات ثابت است. به بیان دیگر با یک مرتبه تفاضل گیری از جملات اخلاق، همبستگی سریالی بین اجزای جملات اختلال رفع شده و جملات اختلال تفاضل گیری شده خودهمبستگی مرتبه اول و دوم ندارند. همچنین بر اساس نتایج آزمون والد، فرضیه صفر مبنی بر بی‌معنی بودن تمامی ضرایب در مدل‌ها رد می‌شود.

با توجه به اینکه برخی از متغیرها تأثیر معنی‌داری بر مدل نداشتند^{۲۱}، از مدل حذف شده تا مدل بهتر شود. متغیر وجود قوانین و مقررات دست‌وپایگیر موجب دلسربدی فعالان اقتصادی و قدم‌گذاشتن در مسیرهای نادرست برای اخذ مجوز می‌شود؛ بنابراین سهولت در اخذ مجوز می‌تواند ورود به فضای کسبوکار را آسان و به گسترش بخش رسمی اقتصاد کمک کند. وجود بحران‌های اقتصادی، شوک‌ها، افزایش هزینه‌های بنگاه و ناکارآمدی قوانین و مقررات موجب ورشکستگی بنگاه‌ها و ناتوانی در پرداخت بدهی‌های آنان می‌شود. در کشورهایی با قوانین سخت و پیچیده، عامل بازدارنده قوی برای سرمایه‌گذاران وجود دارد.

متغیر تجارت، اثر مثبت، تأثیر مثبت و معنی‌داری بر رشد اقتصادی دارد و با افزایش میزان تجارت در کشورهای موردنظر، رشد اقتصادی این کشورها افزایش می‌یابد؛ یعنی به ازای افزایش یک واحد تجارت، رشد اقتصادی به اندازه ۰/۱ واحد افزایش خواهد یافت.

متغیر سهولت دادخواست سهامداران تأثیر مثبت و معنی‌داری بر رشد اقتصادی دارد. طوری که به ازای افزایش یک واحد در این شاخص، رشد اقتصادی به اندازه ۰/۴۸ واحد افزایش خواهد یافت.

همچنین متغیرهایی مانند مراحل شروع کسبوکار، اجرای قرارداد، حمایت از سرمایه‌گذار و ثبت اموال (دارایی) به دلیل بی‌معنی بودن، از مدل حذف شده است. از بین متغیرهای فضای کسبوکار، بیشترین تأثیر را متغیرهای قراردادبستن و ثبت دارایی که تأثیر مثبت، معنی‌دار و بیشترین تأثیر را بر رشد اقتصادی دارند، به متغیرهای مهم شناخته شده است.

۴- بحث و نتیجه‌گیری

با توجه به اینکه بهبود محیط کسبوکار موجبات رشد اقتصادی را فراهم می‌آورد، هدف این پژوهش بررسی اثر شاخص‌های فضای کسبوکار بر رشد اقتصادی کشورهای منطقه‌منابود. نتایج تحقیق حاکی از وجود رابطه مثبت میان رشد اقتصادی و شاخص‌های اجرای قرارداد، سهولت دادخواست سهامداران، ثبت اموال، حمایت از سرمایه‌گذاران خرد، پرداخت مالیات و بهره‌وری نیروی کار و سرمایه‌یافته و درنتیجه تأثیر مثبت بر رشد دادخواست سهامداران به سهولت انجام پذیرد، فضای کسبوکار بهبود یافته و درنتیجه تأثیر مثبت بر رشد اقتصادی خواهد داشت. هر چه حمایت از سرمایه‌گذاران بیشتر باشد، شاخص‌های فضای کسبوکار بهتر

.۲۱. با استفاده از آزمون خطای تصویر مدل و آزمون معنی‌داری کل رگرسیون، برخی از متغیرها از مدل حذف شده‌اند.

شده و درنتيجه رشد اقتصادي افزایش خواهد يافت. هرچه بهرهوری نيريوي کار و سرمایه بيشتر باشد، رشد اقتصادي بيشتر خواهد شد. همچنین شاخص‌های هزينه شروع کسبوکار، مراحل ثبت دارياني، قوانين و مقررات و مراحل اجرای قرارداد رابطه منفي با رشد اقتصادي در کشورهای مورديرسی دارند. بر اساس نتایج پژوهش از ميان شاخص‌های فضای کسبوکار، شاخص حمایت از سرمایه‌گذاران، هزينه ثبت دارياني و هزينه شروع کسبوکار به دليل معنى‌دارنبودن از مدل حذف شده‌اند.

با توجه به اينکه بهبود فضای کسبوکار نقشی اساسی در افزایش رشد اقتصادي کشورها ايفا می‌کند، توصيه‌هایي سياستي برای بهبود شرایط کسبوکار ارائه می‌شود: آسان‌ترکردن مراحل اخذ مجوز؛ تسریع در تأمین مالی طرح‌ها؛ ساماندهی نظام جامع اطلاعاتی؛ کاهش مراحل اداري و زمان برای اجرای تعریفهای گمرکی؛ ساده‌سازی قوانين و مقررات.

ملاحظات اخلاقی

حامي مالي

اين مقاله مستخرج از طرحی است که با حمایت مالی دانشگاه پیام نور با عنوان «بررسی تأثیر بهبود فضای کسبوکار بر رشد اقتصادي در حال توسعه: رهیافت گشتاور تعیین‌یافته» به تصویب رسیده است.

تعارض منافع

بنا به اظهار نويسندگان، در اين مقاله هیچ‌گونه تعارض منافع وجود ندارد.

References

- Abrishami, H., Mehrara, M., & Tamadonnejad, A. (2009). [Study of the relationship between foreign trade and economic growth in developing countries: Generalized torque approach (Persian)]. *Journal of Science and Development*, 16(26), 45-62.
- Alizadeh, N. (2016). [Developing and improving the business environment is a prerequisite for attracting foreign direct investment to achieve economic growth (Persian)]. *Economic Journal*, 16(7-8), 33-81.
- Anos Casero, P., & Varoudakis, A. (2004). *Growth, private investment, and the cost of doing business in Tunisia: A comparative perspective*. Washengton: The World Bank.
- Asgharpur, H., Salmani, B., Feshari, M., & Dehghani, A. (2011). [The effect of administrative corruption on the gross national saving in MENA Countries (dynamic panel data approach) (Persian)]. *Journal of Eye Movement Research*, 1(3), 99-121.
- Bakhtiari, S., & Shayesteh, A. (2012). [An assessment of business environment improvement on economic growth in selected countries with emphasis on Iran (Persian)]. *Egtesad-e Mali*, 6(19), 175-204.
- Barro, R. J., & Lee, J. W. (1996). International measures of schooling years and schooling quality. *The American Economic Review*, 86(2), 218-23.
- Boroomand, Sh. (2008). [Economic security in Iran and several selected countries (Comparative study) (Persian)]. Tehran: Islamic Consultative Research Center.
- Brada, J. C., Kutan, A. M., & Vukšić, G. (2008). *Estimates and causes of capital flight from central and east european countries*. Arlington, Virginia: Emerging Markets Group.
- Djankov, S., McLiesh, C., & Ramalho, R. (2006). Regulation and growth. *Economics Letters*, 92(3), 395-401. [\[DOI:10.1016/j.econlet.2006.03.021\]](https://doi.org/10.1016/j.econlet.2006.03.021)
- Glodowska, A. (2017). Business environment and economic growth in the European Union Countries: What can Be explained for the convergence? *Entrepreneurial Business and Economics Review*, 5(4), 189-204.
- Haji Heidari, N., & Seyed Javadin, S. R. (2012). [Development and manipulation of business models using system dynamics approach (Persian)]. *Information Management Association*, 6(21), 1-18.
- Hekmati Farid, S., Mohamad Zadeh, Y., & Khazali, D. (2016). [The impact of business regulatory reforms and intellectual property rights on economic growth in upper middle income countries (Persian)]. *Quarterly Journal of Economic Growth and Development Research*, 6(22), 119-30.
- Hosseini, M., & Fahimifar, F. (2012). [The role of developing the financial system and improving the business environment on economic growth (Persian)]. Paper presented at The Fourth International Conference on the Development of the Financing System in Iran, Tehran, Iran, 20 February 2012.
- King, R. G., Plosser, C. I., & Rebelo, S. T. (2014). Production, growth and business cycles: I. The basic neoclassical model. *Journal of Monetary Economics*, 21(2), 195-232. [\[DOI:10.1016/0304-3932\(88\)90030-X\]](https://doi.org/10.1016/0304-3932(88)90030-X)
- Kisunko, G., Brunetti, A., & Weder, B. (1999). *Institutional obstacles to doing business: Region-by-region results from a worldwide survey of the private sector*. Washington: The World Bank.
- Klapper, L., & Inessa, L. (2012). the impact of business environment reforms on new firm registration. Washington: The World Bank. [\[DOI:10.1596/1813-9450-5493\]](https://doi.org/10.1596/1813-9450-5493)
- Levin, R., Loayza, N., & Beck, T. (2000). Financial intermediation and growth: Causality and causes. *Journal of Monetary Economics* 46 (2000) 31-77.

- Maderi, A., & Ghodjani, A. (2008). [Measuring and improving the business environment (Persian)]. Tehran: Academic Center for Education, Culture and Research.
- Manteghi, M., & Saghebi Saeedi, F. (2013). [Business models, foundations, evaluation, innovation (Persian)]. *Roshd-e-Fanavari*, 9(35), 39-51.
- Rahmani, A. (2010). [Market, the need for improving and improving the business environment (Persian)]. *Journal of Monetary & Banking Research*, 1(1), 145-75.
- Renani, M., Dallali Isfahani, R., & Hossein Samadi, A. (2009). [Property rights and economic growth: An endogenous growth mod (Persian)]. *Journal of Economic Research*, 43(4), 175-206.
- Salari, A. (2011). [The impact of the tax system on the business space (Persian)]. *Economic Journal*, 11(9), 111-30.
- Saleh Abadi, A. (2009). [The role of capital market in improving the business environment of Iran (Persian)]. *Journal of Monetary & Banking Research*, 1(1), 101-21.
- Shahnazi, R., & Dehghan Shabani, Z. (2011). [Investigating the impact of business space on economic growth in selected countries (Persian)]. *Economics Research*. 11(42), 161-85.
- Tabnak. (2014). [Report of World Bank business (Persian)]. Retrieved from: <https://www.tabnak.ir/fa/news0>
- Tari, F., & Alavimanesh, S. M. (2001). [Improving business space in the fifth development plan (Persian)]. *Majlis & Rahbord*, 18(67), 47-89.
- Teibi, K., & Abaslu, Y. (2009). [Bank credits and other determinants of the economy of business space in Iran (Persian)]. *Monetary & Banking Research*, 1(22), 57-78.
- Vali Beigi, H., & Panahi, R. (2010). [The position of Iran in the global economy and in comparison with the selected countries (from the perspective of human development indicators, economic freedom and business space) (Persian)]. *Institute for Trade Studies and Research*, 8(43), 27-42.
- Yalta, A. Y., & Yalta, A. T. (2012). Does financial liberalization decrease capital flight? A panel causality analysis. *International Review of Economics & Finance*, 22(1), 92-100. [DOI:10.1016/j.iref.2011.09.003]
- Yavari, K., Reza Gholizadeh, M., Aghaei, M., & Mostafavi, M. H. (2010). [The effect of tourism on economic growth: The case of OIC member countries (Persian)]. *Journal of Economic Research*, 45(2), 200-19.

This Page Intentionally Left Blank
